

Tarkkanäköistä aikalaiskriittikää ja kasvatuksen ikuisuuskysymyksiä

Antti Saari, Olli-Jukka Jokisaari ja Veli-Matti Värri (toim.) (2014).

Ajan kasvatust: kasvatustilofosofia aikalaiskritiikkinä. Tampere: Tampere University Press. 401 s. ISBN 978-951-44-9612-7

Kasvatustilofosofinen tutkimus on parhaimmillaan yhdistelmä tarkkanäköistä aikalaiskritiikkää ja kasvatukseen olemuksellisesti liittyvien kysymysten, ongelmien ja jännitteiden pohtimista. Vahvimillaan Antti Saaren, Olli-Jukka Jokisaaren ja Veli-Matti Värriin toimittama *Ajan kasvatust: kasva-*

tustilofosofia aikalaiskritiikkinä on juuri tätä. Se pyrkii paljastamaan aikakaudellemme ominaisia, kasvatuksen näkökulmasta haitallisia tai jopa tuhoisia yhteiskunnallisia piirteitä ja kehityskulkuja. Lisäksi se tarkastelee kasvatukseen väistämättä liittyviä, aikakausirajat ylittäviä kysymyksiä ja suhteuttaa

niitä vallitsevaan yhteiskunnallis-historialliseen tilanteeseen.

KASVATUSTILOFOSOFISTA AIKALAIKRIITIKKÄÄ

Teoksen lähes yksiiäinen sano- ma on, että aikakautemme suurin kasvatukseen ja koulutukseen

kohdistuva uhka on teknologisen ajattelun ja kilpailuyhteiskunnan logiikan tunkeutuminen kasvatus- ja koulutusinstituutioihin. Uusliberalistisen ajattelun ja kilpailun eetoksen läpäisemissä yhteiskunnissa kasvatus pelkistyy välineelliseksi toiminnaksi, jossa kasvava yksilö pyritään valjastamaan osaksi kapitalismin toimintalogiikkaa.

Esimerkiksi elinikäisen oppimisen retoriikka kätkee alleen ajattelutavan, jonka mukaan yksilön on jatkuvasti monitoroitava ja koulutettava itseään. Hänen on hankittava viimeisintä tietoa ja suunnattava osaamistaan uusille alueille ollakseen toimivampi ja tuottavampi osa markkinoiden ohjailemaa koneistoa.

Kuten Olli-Jukka Jokisaari (s. 33–34) osuvasti toteaa, tuloksena on ”ihmisen ja laitteiston integraatio”, jossa ihmisen roolina on ”toimia luojana kapitalistisen kuvittelun hengessä, tuotantovälineenä, johon kuuluu kiinteästi myös tuotannon kuluttaminen.”

Elämänmuotomme teknologisoitumisen seuraukset ovat kauaskantoisia: on yleisesti tiedostettu tosiasia, että jatkuvan taloudellisen kasvun eetokseen perustuva elämäntapamme on jo ylittänyt maapallon kantokyvyn. Tästä huolimatta todellista muutosta ei vaikuta löytyvän.

Kuten teoksen kirjoittajat osoittavat, edellä kuvatun aikalaiskritiikin esittäminen edellyttää paradoksaalisesti, että kysymme kysymyksiä ja tarkastelemme ongelmia, jotka eivät ole keskeisiä ainoastaan nykyisten kasvatusinstituutioiden tai historiallisen

tilanteemme näkökulmasta, vaan pikemminkin liittyvät olemuksellisesti kasvatukseen inhimillisen toiminnan muotona. Mihin kasvatus pyrkii? Mitä ovat kasvatuksen päämäärät? Millaisen ihmiskäsityksen tulisi ohjata kasvatus toimintaa? Millaisiin ontologisiin oletuksiin ja näkemyksiin ihmisen maailmasuhteesta kasvatuksen tulisi perustua? Vasta näiden perustavien, normatiivisten kysymysten esittäminen ja niiden tarkastelu suhteessa vallitseviin historiallisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin luo edellytyksiä kasvatustieteelle aikalaiskritiikille.

KASVATUKSEN TEKNOLOGISOITUMINEN

Teos on jaettu kolmeen temaattiseen osaan. Ensimmäisessä osassa, *Kasvatus ja yhteiskuntakritiikki*, tarkastellaan kasvatuksen ja yhteiskunnan välisiä kytköksiä sekä harjoitetaan aikalaiskritiikkiä, joka kohdistuu erityisesti kasvatuksen teknologisoitumiseen ja markkinointumiseen. Teoksen ensimmäinen osa muodostaakin varsin tiiviin ja yhtenäisen kokonaisuuden.

Olli-Jukka Jokisaaren teksti tarkastelee tapausfilosofiaa aikalaiskritiikkinä, jonka avulla voidaan paljastaa kasvatusta koskevien diskurssien – esimerkiksi juuri elinikäisen oppimisen retoriikan – yhteydet teknis-taloudelliseen edistysajatteluun.

Antti Saaren artikkeli käsittelee kasvatustieteellisen tiedon ja oppimisen dekontekstualisoitumista sekä muuttumista vallan ja hallinnan välineeksi oppimispsykologian

varhaisten ydinahmojen, Edward Lee Thorndiken ja Ernst Meumannin, lanseeraaman kokeellisen tutkimusorientaation seurauksena.

Jani Pulkin tekstissä puolestaan kuvataan aatehistoriallisen tarkastelun avulla kasvatuskäytänteitä leimaavan kilpailullisen eetoksen kehitystä sekä kilpailun aikakaudelle ominaisen habituksen ja moraalissubjektiviteetin muotoutumista.

Osan viimeinen artikkeli, Veli-Matti Värin *Halun kultivointi ekologisen sivistyksen mahdollisuutena* edustaa teoksen parhaimmistoa. Teksti kuvailee oivaltavasti, mikä merkitys kasvatuksen ontologisilla lähtökohdilla, ihmisen maailmasuhdetta koskevilla oletuksilla sekä tulevaisuuteen suuntautuvilla projektiolla on kasvatuksen ja viime kädessä ihmisyytemme kannalta.

Jos suhde itseemme, toisiimme ja luontoon on välineellinen, hyötykeskeinen ja konsumeristinen, ja jos luottamuksemme teknologiseen kehitykseen estää meitä haavatumasta käsillä olevaan ekokatastrofiin, ovat myös kasvatuksen mahdollisuudet luoda parempaa tulevaisuutta varsin rajalliset. Siksi tarvitaan kasvatuksen ontologisten lähtökohtien ja metafyyssisten sitoumusten uudelleentulkintaa. Tätä Värri itse toteuttaa Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologian ja Jacques Lacanin psykoanalyttisen teorian näkökulmista.

KASVATUKSEN IHMISKÄSITYKSET

Teoksen toinen osa, *Kasvatuksen eettiset kysymykset*, tarkastelee kas-

vatukseen olemuksellisesti liittyviä kysymyksiä ja jännitteitä eri aikakausien kasvatustilanteiden näkökulmasta. Käsittelyssä ovat muun muassa Jean-Jacques Rousseau, J. V. Snellmanin ja Rudolf Steinerin kasvatustilanteet sekä Viktor Franklinin logoterapia.

Keskeiseen rooliin toisen osan teksteissä nousee kysymys kasvatukseen kytkeytyvistä ihmiskäsityksistä ja niiden merkityksestä kasvatustoiminnalle. Lisäksi osassa korostuu näkemys kasvatuksen sisäisesti jännitteisestä, jopa paradoksaalisesta luonteesta, joka ilmenee muun muassa vapauden ja pakon sekä sosialisoinnin ja sivistyksen välisenä ristiriitana.

Teoksen toisen osan tekstit jatkavat ensimmäisessä osassa esiintynyttä aikalaismarkkinoita teemaa siinä mielessä, että useimpia teksteissä käsiteltyjä ajattelijoita voidaan pitää oman aikakautensa ja yhteiskuntansa kriitikoina. Heidän filosofioitensa voidaan myös ajatella luovan edellytyksiä omaa aikaamme koskevalle yhteiskuntakriitille.

Toisaalta, kuten Timo Purjon Franklinin logoterapiaa käsittelevä teksti osoittaa, aiempien vuosikymmenten teoriat eivät itsestään selvästi ole sovellettavissa oman aikakautemme aikalaismarkkinoiksi, vaan myös kritiikin perustana toimivia näkemyksiä on arvioitava jokaisessa historiallisessa tilanteessa uudelleen. On harjoitettava ”kritiikin kritiikkiä”, kuten teoksen johdannossa todetaan.

SIRPALEINEN KOKONAISUUS

Kirjan kolmas osa, *Tieto ja käytäntö*, on sisällöllisesti teoksen epäyhtenäisin osio, jonka tekstejä yhdistää väljästi (kasvatus)tieteellisen tiedon ja tutkimuksen luonteen sekä filosofisten taustaolelusten tarkastelu. Vaikka yksittäisinä teksteinä artikkeleilla onkin selkeät ansionsa, niiden rooli ja merkitys teoksen kokonaisuuden ja etenkin aikalaismarkkinoita teeman kannalta jää lukijalle epäselväksi.

Teos jättääkin pohtimaan, onko kirjan tavoitteena lopulta kuvata kasvatustilanteita aikalaismarkkinoita

kritiikkinä vai luoda laaja katsaus suomalaisen kasvatustilanteita teoksen perusteella on yhdistävistä piirteistä huolimatta varsin sirpaleinen.

Vaikka kasvatuksen ja koulutuksen teknologisoitumista ja sen seurauksia käsitellään teoksessa moniulotteisesti ja syvällisesti, kasvatustilanteita aikalaismarkkinoita mahdollisuudet eivät kuitenkaan tyhjene tähän teemaan. Teoksessa käsittelemättä jäävät monet muut aikamme tärkeät kysymykset kuten monikulttuurisuuden vaikutukset, yhteiskunnallinen eriarvoistuminen sekä demokratian ja kasvatuksen suhde.

Moniäänisyyden olisikin suosituttu teoksessa niin, että temaattisen sirpaleisuuden sijaan kasvatustilanteita aikalaismarkkinoita mahdollisuuksia olisi tarkasteltu monesta eri näkökulmasta ja suhteessa erilaisiin ajallemme tyypillisiin ilmiöihin.

Anniina Leiviskä
*FT, tutkijatohtori
Helsingin yliopisto*